

Kays değil Bişr b. Berâ'dır" diyerek onu kabilesine başkan tayin etmiştir (Hâkim, III, 219-220).

BİBLİYOGRAFYA:

Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 243, 296; II, 591, 678; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 103, 354; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 172; II, 107, 200, 202; III, 380, 570-571, 618; Taberî, *Târîh* (de Goeje), I, 1583-1584; III, 15; Taberânî, *el-Mu'cemû'l-kebir*, *Musul* 1984, II, 34-35, nr. 1199-1204; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 219-220; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 145-146; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 183; a.mlf., *el-Kâmil*, II, 221; Nevevî, *Tehzîb*, I, 133-135; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 150; K. V. Zetterstéen, "Bişr", *İA*, II, 655; W. 'Arafat, "Bişr b. al-Barâ", *EJ*² (Fr.), I, 1279.

ALİ YARDIM

BIŞR b. GÂNİM

(bk. EBÛ GÂNİM).

BIŞR b. GİYÂS

(بشر بن غياث)

Ebû Abdirrahmân Bişr b. Gıyâs
b. Ebî Kerîme el-Merîsî el-Bağdâdî
(ö. 218/833)

Cehmiyye ile Mürcie'nin
görüşlerini benimseyen kelâmcı ve
Hanefî fakihî.

Doğum tarihi ve yeri kesin olarak bilinmemektedir. Seksen yaşlarında vefat ettiğine ve Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) öğrencisi olduğuna dair rivayetler doğu kabul edilirse 140 (757) yılından önce doğduğunu söylemek mümkündür. Kûfe'de veya Bağdat'ta doğmuş olması muhtemeldir. Soyu Hz. Ömer'in kardeşi Zeyd b. Hattâb'ın âzâtlı kölelerinden birine dayanır. Bir rivayete göre ailesi Mısır'daki Asvân ile Nûbe arasında bulunan Meris köyünden, diğer bir rivayete göre ise Bağdat yakınlarındaki Derbû'l-Merîsî adını taşıyan bir bölgeden geldiği için Merîsî nisbesiyle anılmıştır. Hayatının ilk yıllarını Kûfe'de geçirdi ve tahsiline Ebû Hanîfe'nin derslerine devam etmekle başladı. Hocasının vefatından sonra Ebû Yûsuf'un derslerine devam etti. Hammâd b. Seleme ve Süf-yân b. Uyeyne'den hadis okuyup rivayet etti (Hatîb, VII, 56). Hocası Ebû Yûsuf'un muhalefetine rağmen kelâm tahsiline başladı. Bu ilmi kimden ve ne zaman okuduğu kaynaklarda açıkça belirtilmemekle birlikte Basralı muhaddis Hammâd b. Zeyd'in (ö. 179/795) Bişr'i itikadî görüşlerinden ötürü tekfir etmesinden anlaşıldığına göre genç yaşta bu

ilimle uğraşmaya başlamış ve bu daldaki kısa zamanda şöhret kazanmıştı. Basra, Mekke ve Medine'ye seyahatler yaptı. Muhtemelen Hârûnürreşid zamanında Bağdat'a gitti. Bu sırada Bağdat'a gelen İmam Şâfî ile görüşüp fikhî konularda onunla bilgi alışverişinde bulundu, itikadî ve fikhî meselelerde münakaşalar yaparak kendisinden rivayette bulunanlar arasına girdi (Beyhakî, I, 229, 399-400). İlk defa Cehm b. Safvân'ın ortaya attığı **halku'l-Kur'an*** görüşünü hararetle savunup yaymaya çalıştığı için Hârûnürreşid tarafından takibata uğratıldı ve ölümle tehdit edildi. Bundan dolayı halifenin ölüm tarihi olan 193 (809) yılına kadar geçen uzun süre içerisinde saklanmaya mecbur kaldı. Aynı durum Halife Emîn zamanında da devam etti. Ancak Me'mûn'un halife olmasıyla itibarlı bir mevkiye yükselerek ona danışmanlık yapmaya başladı. Me'mûn'un huzurunda birçok âlimle itikadî ve ilmî münazaralar yaptı. Abdülazîz b. Yahyâ el-Kinânî el-Mekkî, Muhammed b. Mukâtil er-Râzî, Ca'fer b. Mübeşşir, Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf, Sümâme b. Eşres, Ali b. Heysem bunlardan bazılarıdır. Halifenin nüfuzundan faydalanarak halku'l-Kur'an görüşünü devletin resmî mezhebi haline getirmeye çalıştı ve **mihne*** devrinin ortaya çıkmasında büyük rol oynadı. Me'mûn'un amcası İbrâhim'in Bağdat'ı ele geçirdiği 201-203 yılları arasında hapsedildi. Me'mûn'a bağlı kuvvetlerin kumandanı Herseme, halku'l-Kur'an konusu öne sürülerek çıkarılan karışıklıklar sırasında bir müddet Bişr'i hapsedtiyse de daha sonra hapisten çıkmayı başardı ve ölümüne kadar halife nezdindeki itibarlı mevkiini korudu. Tarihçilerin çoğunlukla kabul ettiklerine göre 218 (833) yılında Bağdat'ta vefat etti. 216 ve 227'de öldüğünü rivayet edenler de vardır. Ebû'l-Yûsuf el-Pezdevî, Bişr'in halku'l-Kur'an konusunda Muhammed b. Mukâtil er-Râzî ile yaptığı münazara da yeni düştüğü için Me'mûn tarafından idam ettirildiğini kaydederse de (*Üşûlü'd-dîn*, s. 54) bunu halife ile Bişr arasındaki dostlukla bağdaştırmak oldukça güçtür. Zâhid ve âbid bir Hanefî fakihî olmasına rağmen cenaze namazına devrin Ehl-i sünnet âlimlerinin katılmadığı nakledilir (Hatîb, VII, 66).

Sünnî kaynaklar Bişr'in itikadî mezhebi konusunda farklı bilgiler kaydederek onu Cehmiyye, Mu'tezile, Cebriyye veya Mürcie'ye mensup bir âlim olarak gösterirlerse de Mu'tezile âlimlerini ta-

nıtın tabakat kitaplarında onun ismine rastlanmaz. Görüşlerinin çoğu Cehm b. Safvân'ın fikirleriyle benzerlik arzettiği için kaynakların büyük bir kısmı Bişr'i Cehmiyye'den kabul eder.

Sadece muhaliflerinin kitaplarından öğrenilebilen itikadî görüşlerini şöylece özetlemek mümkündür: Sonsuz ve sınırsız bir varlık olan Allah "şey" olmadığından dünyada da âhirette de duyularla idrak edilemez. O gökte değil her yerdedir. Sıfatları zâtından ayrı olup hâdistir. Allah sadece ilim, kudret, irade ve halk sıfatlarıyla nitelendirilebilir. Sem', basar ve kelâm sıfatları ise O'na nisbet edilemez. Allah'ın bir şeyi işitmesi ve görmesi onu bilmesi demektir. Harflerin oluşturduğu lafızlardan ibaret olan Kur'an mahlûktur. İrade sıfatı zâtî ve fiilî olmak üzere ikiye ayrılır. Fiilî irade itaatı emretmesi anlamında olup ilâhî fiillerde câridir. Zâtî irade, ilâhî fiillerle kulların fiilleri dışında kalan her şeye sâ-mildir. Kulların fiillerini yaratan Allah'tır, bunların meydana gelişinde kulların hiçbir tesiri yoktur. Sorumluluğun kaynağını teşkil eden **istitâat*** fiille beraberdir. Vech, yed, kadem vb. haberî sıfatlar cüzi anlam taşıdıklarından te'vil edilmelidir. Âhirette Allah'ın görülmesi gözün idrakıyla ilgili bir olay olmayıp O'nun varlığı hakkında kesin bilgi sahibi olma anlamındadır (Buhârî, s. 121, 125; Dârimî, s. 359-363; Eş'arî, s. 515; İbn Hazm, III, 31, 81; Pezdevî, s. 116, 131, 252).

Hz. Peygamber zamanında yazıya geçirilmeyen ve uydurma birçok rivayetlerle karışan hadis literatürüne dayanarak belirlenmiş olan kabir azabı, Münker ve Nekir meleklerinin sorgulaması, mîzan ve sıratın mevcudiyeti gibi konulardaki itikadî inançlara güvenilmez; cennet ve cehennem de şu anda yaratılmış olduğu söylenemez (Hatîb, VII, 58-66).

İman kalp ile tasdikten ibarettir, dil ile ikrar da bir tür tasdiktir. Amel ise imanın aslî unsurlarından değildir. Bundan dolayı büyük günah işleyen her mümin sonunda cennete girecektir. Zerre miktarı hayır işleyen kimse bunun karşılığını göreceğine göre (bk. ez-Zilzâl 99/7) kelime-i şehâdeti benimseyenin de bunun karşılığını görmesi gerekir. Küçük günahlar, Mu'tezile'nin iddia ettiği gibi büyüklerinden kaçınmakla affedilmez, ancak iyilik (hasenât) yapmakla bağışlanır. Esasen günahı büyük ve küçük diye kısımlara ayırmak doğru değildir, kulu Allah'a karşı âsi yapan her fiil büyük günahdır (Eş'arî, s. 143, 149). Kûfür ise bir

hükümün inkârıdır, bundan dolayı puta tapmak küfür değil sadece küfür âlâmetidir.

Bişr'in itikadî cephesi değişik akımlarca benimsenen görüşlerden teşekkül etmiştir. Mezhep tarihçilerinin onu farklı gruplara nisbet etmesi de bundan kaynaklanmış olmalıdır. Zira ilâhî sıfatlar ve âhîret halleriyle ilgili konularda Cehmiyye ile Mu'tezile'ye uymuş, kulları fiilleri ve iman-günah meselelerinde hemen hemen Ehl-i sünnet'in görüşlerini paylaşmıştır. Bu sebeple olacaktır ki onun görüşlerini savunan Merîsiyye fırkası İbn Hazm tarafından Mu'tezile'nin Ehl-i sünnet'e en yakın grubu olarak kabul edilmiştir (*el-Faşl*, II, 266).

Bişr'in bilinen en meşhur talebeleri Hüseyin b. Muhammed en-Neccâr ile Yahyâ b. Kâmil el-Cahzerî'dir. Onun görüşlerini tenkit edenlerin başında Hanbelî âlimleri yer alır. Bu âlimler tenkitlerinde aşırı giderek kendisini zındık, mülhîd ve kâfir olmakla suçlamışlardır. İbn Teymiyye Bişr'i te'vilcilik konusunda kelâmçıların babası olarak görür. Zira ona göre İbn Fûrek, Fahredin er-Râzî gibi meşhur kelâmçıların yaptıkları te'viller, Bişr'in Dârimî tarafından *er-Red 'ale'l-Merîsî* (*en-Nakz 'alâ Bişr el-Merîsî*) adlı eserinde nakledilen te'villerinin aynısıdır (*Mecmû' u fetâvâ*, V, 22-23). Bişr'in itikadî görüşlerini tenkit edenler arasında Ebû Yahyâ Mansûr b. Muhammed, Abdülazîz b. Yahyâ el-Kinânî, Osman b. Saîd ed-Dârimî ve Ebû Abdullah b. Abdülhakem yer alır. Bu sebeple Abdülazîz b. Yahyâ'nın *Kitâbü'l-Hayde*'si (bk. Sezgin, I, 617) ile Dârimî'nin *er-Red 'ale'l-Merîsî*'si (İskenderiyye 1971) Bişr'in görüşlerini günümüze kadar ulaştıran iki önemli kaynaktır. Şâfiî ile yaptığı münazaraların bir kısmı da İbn Ebû Hâtîm er-Râzî'nin *Edebü's-Şâfiî 'i*'si ile Beyhakî'nin *Menâkıbü's-Şâfiî 'i*'sinde mevcuttur. Bişr b. Gıyâs, fikhî konuların çoğunda Hanefî mezhebine uymakla beraber eşek eti yemeyi câiz görmek, kur'ayı kumar telakkî etmek, kazâ namazlarında tertibin şart olduğunu söylemek gibi bazı hususlarda cumhur'a muhalefet etmiştir.

Kaynaklarda Bişr b. Gıyâs'a atfedilmekle birlikte hiçbiri günümüze kadar ulaşmayan eserler şunlardır: *el-Hucec*, *Kitâbü't-Tevhîd*, *el-İrcâ*, *er-Red 'ale'l-Havâric*, *el-İstîâ'a*, *er-Red 'ale'l-Râfıza*, *Kütrü'l-Müşebbihe*, *el-Ma'rif*e, *el-Va'îd*.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, *Halku ef'âli'l-'ibâd* (‘Ākâ'idü's-selef içinde), s. 121, 123, 125, 129; Dârimî, *er-Red 'ale'l-Merîsî* (a.e. içinde), s. 357-365; Hayyât, *el-İntişâr*, s. 68; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VII, 577; Es'arî, *Maġâlât* (Ritter), s. 140, 143, 149, 515; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecceddüd), s. 233; Bağdâdî, *el-Farġ* (Kevserî), s. 204; a.mlf., *Uşûlü'd-dîn*, s. 25-26, 256, 308; İbn Hazm, *el-Faşl* (Umeyre), II, 266; III, 31, 33, 81; IV, 80; Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfiî 'i* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1391/1971, I, 199-206, 229, 399-400, 463; II, 330; İbn Ebû Hâtîm, *Edebü's-Şâfiî 'i ve menâkıbüh* (nşr. Abdülġanî Abdülhâlik), Halep, ts. (Mektebetü't-Türâsî'l-İslâmî), s. 70, 175, 176, 187; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VII, 56-67; Ebû'l-Yûser el-Pezdevî, *Uşûlü'd-dîn* (nşr. Hans Peter Lins), Kahire 1383/1963, s. 53, 54, 116, 131, 252; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 277; İbn Teymiyye, *Mecmû' u fetâvâ*, V, 22-23; a.mlf., *Mecmû' atü'r-resâ'il*, Beyrut 1392/1972, I, 436; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, X, 199-202; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, I, 447; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, II, 165; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, II, 29; *Keşfü'z-zunûn*, I, 632; Bröckelmann, *GAL Suppl.*, I, 339; Sezgin, *GAS*, I, 616-617; M. Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, bk. İndeks; Ebû'l-Hayr Muhammed Eyüb Ali, *‘Aġidetü'l-İslâm ve'l-İmâm el-Mâtürdî*, Dakka 1403/1983, s. 242; Carra de Vaux, "Bişr b. Gayyâs", *IA*, II, 655-656; a.mlf. v.dğr., "Bişr b. Gıyâth al-Marîsî", *El'P* (İng.), I, 1241.

AHMET SAİM KILAVUZ

BİŞR el-HÂFÎ

(بشر الحافى)

Ebû Nasr Bişr b. Hâris b. Abdîrahmân
b. Atâ b. Hilâl el-Hâfî el-Mervezî
(ö. 227/841)

İlk devir sûfilerinden.

150 (767) veya 152 (769) yılında Merv'de doğdu. Merv'in ileri gelen ailelerinden birine mensuptur. İlk dinî bilgilerini aldıktan sonra hadis ilmine yöneldi ve bu alanda devrin sayılı muhaddislerinden biri oldu. Mâlik b. Enes, Şerîk b. Abdullah, Hammâd b. Zeyd, İbrâhim b. Sa'd, Fudayl b. İyâz ve Abdullah b. Mübârek gibi muhaddislerden hadis öğrendi. Ahmed b. Hanbel, Ebû Hayseme Zühayr b. Harb, Ahmed ed-Devrakî ve İbrâhim el-Harbî gibi âlimler de kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. Dârekutnî onun *sika** bir râvî olduğunu, sahih olmayan hiçbir hadis rivayet etmediğini belirtmiştir (bk. Münâvî, I, 208). Kaynakların ortaklaşa verdikleri bilgilere göre Hâfî daha sonra bütün kitaplarını toprağa gömerek tasavvufa yöneldi ve dayısı Ali b. Harşâm'ın sohbetlerine katıldı. Bu arada devrin sûfilerinden Fudayl b. İyâz, Serî es-Sakatî,

Ahmed b. Âsım el-Antakî, Ebû Ali el-Cüz-cânî ve Ebû Saîd el-Harrâz'la görüştü.

Tasavvufî kaynaklardaki bir menkıbe-göre, Bişr el-Hâfî'nin yolda bulunduğu "besmele" yazılı bir kâğıdı itina ile temizledikten sonra levha haline getirerek muhafaza etmesi üzerine rüyasında duyduğu ilâhî bir ses, Allah'ın isminde göstermiş olduğu bu saygıya karşılık Allah'ın da onun adını dünya ve âhirette saygın kılacağını bildirmiş, bu şekilde zühd ve tasavvuf yolu kendisine açılmıştır (bk. Ebû Nuaym, VIII, 336; Münâvî, I, 210). Gerçekten tasavvufî kaynaklarda Bişr el-Hâfî adının "insanlar arasında bir peygamber adı gibi" hürmet gördüğüne, âhiretteki mertebesinin İmam Şâfiî ve İmam Ahmed b. Hanbel gibi âlimlerinkinden daha üstün olduğuna işaret eden menkıbeler nakledilmiştir (bk. Ebû Nuaym, VIII, 337, 352; Münâvî, I, 208, 211). Kaynaklar Bişr'in hadis ilmiyle meşguliyetten vazgeçerek tasavvufa yönelmesinde, o dönemde büyük itibar gören bu alandaki çalışmalarından dolayı kendisinde gurur ve kibir duygusu, şan ve şöhrret arzusu hissederek bunlardan kurtulma düşüncesinin de etkili olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim rivayete göre, hadis ilmiyle ilgisini kesmemesini isteyen eski hocası ve arkadaşlarının, "Allah yarın senden, 'niçin Peygamber'in hadislerini nakletmedin?' diye sorduğunda ne cevap vereceksin?" şeklindeki sorularına şu karşılığı vermiştir: "Şunu diyeceğim: Sen bana nefse muhalefet etmeyi emrettin. Nefsim ise hadis rivayet etmeyi ve itibar görmeyi arzu etmekteydi. İşte bu yüzden ona muhalefet ettim" (Münâvî, I, 210).

Bişr'in "el-Hâfî" (yalınayak) lakabını alışı konusunda üç değişik rivayet vardır. Hücverî'ye göre *müşahede** halinin kendisine hâkim olması sebebiyle ayağına hiçbir şey giymemiştir. Attâr'ın belirttiğine göre, "O yeryüzünü size bir döşek kıldı" (el-Bakara 2/22) âyetine işaretle, "Allah tarafından döşenmiş bir yerde ayakkabı ile gezilmez" diyerek yalınayak gezmeyi tercih etmiştir. İbnü'l-Mülakkın'ın verdiği bilgiye göre ise bir ayakkabı tamircisinin kendisine söylediği, "Ayakkabını tamir ettirmek için insanlara ne çok sıkıntı veriyorsun!" ifadesi üzerine ayakkabısını fırlatıp atmıştır.

Bişr'in tasavvufî düşüncesinde takvâ, verâ' ve nefse muhalefet konuları ayrı bir yer tutar. "Kırk yıldır canım kebab